

УКОРІНЕННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ У ЗМІСТІ ПЕДАГОГІКИ СВОБОДИ

Алла РАСТРИГІНА, Марія КЛЕПАР (Кіровоград, Івано-Франківськ)

Здійснено спробу представити процес укорінення у педагогіку свободи найбільш характерних для єврейської національної культури традицій виховання дитини. Представлено аналіз засадничих ідей єврейського виховання та прослідковано їхнє віддзеркалення у фундаментальних принципах педагогіки свободи. На основі співставлення інваріантних принципів педагогіки свободи із змістовими характеристиками єврейського виховання засвідчено їхню глибинну єдність, генетичну спорідненість та тією чи іншою мірою орієнтованість на цінності свободи.

***Ключові слова:** єврейська виховна традиція, сімейне виховання, концепція педагогіки свободи, принципи педагогіки свободи.*

Постановка проблеми. Відстоюючи невідкладність реконструкції вітчизняної системи виховання підростаючого покоління та доцільність оновлення її змісту на засадах запропонованої нами концепції педагогіки свободи, вважаємо за необхідне наряду із глибинним осягненням стратегії та особливостей виховання дитини у культурно-гетерогенному середовищі України, звернутись до вивчення єврейських національних виховних традицій. Саме останні, кристалізуючись протягом тисячоліть, стали, на нашу думку одним із досить вагомих важелів, що певним чином впливали на розвиток ідей вільного виховання дитини які, починаючи із 20-х років ХХ століття поступово набували теоретичного оформлення в українській педагогіці.

Підставою для такого твердження є історично обумовлене співіснування на території України протягом багатьох віків великої кількості етносів, які, хоча й відрізняються притаманною кожному з них культурною самобутністю, все ж, будучи частиною українського суспільства, привносять власні національні традиції у виховне середовище поліетнічного соціуму країни. Творчий досвід та конструктивні ідеї щодо виховання підростаючого покоління, що склалися у багатонаціональному українському суспільстві, безумовно знаходять відбиття в українській педагогіці. Особливо це стосується теорій, що вибудовуються на засадах домінування у вихованні загальнолюдських демократичних цінностей й нових уявлень про виховання як процес розвитку природних потенцій особистості, що потребує забезпечення дитині стану внутрішнього комфорту й свободи за рахунок створення відповідних умов у виховному середовищі. Саме такі позиції спонукали нас звернутись до проблеми вільного виховання дитини та переосмислення її у контексті особистісно-зорієнтованої освіти як фундаментального напрямку сучасної вітчизняної педагогічної науки, що заснована на ідеалах свободи і саморозвитку особистості.

В контексті нашої концепції педагогіки свободи перспективний шлях сучасного виховання підростаючого покоління вбачається у формуванні виховного простору вільного самовизначення особистості, що забезпечує умови для вияву й одночасно розвитку особистісної свободи вихованців, задоволення їхніх базових потреб, становлення суб'єктності й здатності до відповідального самовизначення [5].

На основі порівняльного аналізу провідних ідей теоретиків вільного виховання ми обґрунтували основоположні принципи, які становлять концептуальну основу педагогіки свободи й у змісті яких, на наше глибоке переконання, імпліцитно присутні і єврейські виховні традиції.

Визначення специфічних характеристик єврейського виховання та процесу їхнього укорінення в основоположні принципи педагогіки свободи складають мету даної статті.

Виклад основного матеріалу. У будь-якому суспільстві виховання дитини визначається місцем дітей у культурній традиції, специфікою ставлення дорослих до дитини як об'єкту батьківської любові й турботи, використанням ціннісних основ та багатовікового досвіду народної педагогіки. Євреї, котрі проживають на теренах України майже тисячу років, разом із росіянами, білорусами, поляками та іншими етносами, є не тільки найближчими сусідами українців, а й, за висловом українського літературознавця і культуролога Сергія Єфремова, однією із складових населення української землі, оскільки живуть у найтіснішому зв'язку з українським народом. [Цит. за: 7]. Й оскільки духовна спадщина євреїв має наднаціональне, загальнолюдське значення, зрозумілим і закономірним є певне переплетіння єврейських

національних традицій виховання дитини з духовними цінностями українського народу а відтак, їхня екстраполяція у фундаментальні принципи педагогіки свободи.

З огляду на те, що метою виховання в контексті педагогіки свободи виступає внутрішньо вільна, готова до життєвого самовизначення особистість, яка характеризується: високим рівнем розвитку потреби в самоактуалізації, орієнтацією на вищі буттєві цінності; здатністю до саморегуляції діяльності та поведінки; прагненням до компетентності; реалістичним і неупередженим сприйняттям світу, відкритістю новому досвіду й спрямованістю на пошук істини, здатністю враховувати різні погляди; позитивною Я-концепцією; вольовими якостями, які дозволяють переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди на шляху утвердження особистісних цінностей; самоповагою в єдності з готовністю поважати інших людей; демократичним стилем спілкування; прийняттям соціокультурних норм і водночас критичним ставленням до них, здатністю формувати власні "особистісні норми", спробуємо прослідкувати ступінь реалізації такої мети у єврейських виховних традиціях.

У єврейській історії культурних та виховних традицій особливу роль завжди відіграла сім'я. Усім відома особливо добра атмосфера, що панує у єврейській сім'ї, яка ґрунтується на міцному фундаменті законів сімейного життя, даних Торою. Й саме у сімейному вихованні єврейських дітей закладається той «культурний ген» [8, с.102 Чернова], який дозволяє людині самостверджуватись у житті завдяки вольовим якостям, прагненню до компетентності, здатності до саморегуляції діяльності і поведінки та подолання зовнішніх і внутрішніх перешкод на шляху до власного успіху.

Успішність євреїв у всіх важливих сферах людського життя великою мірою зумовлена правильним вихованням у сім'ї. Любов єврейських батьків до своїх дітей не знає кордонів. Такого культу дітей немає, здається, у жодного іншого народу. Єврейські батьки ніколи не скажуть що дитина погана, чи казатимуть що інші діти кращі. Навпаки, вони постійно підбадьорюють дитину, наголошують, що вона найкраща у світі й що з неї вийде хороша людина. З малих років дітей заохочують ставити запитання, привчають до роздумів і обговорення важливих сімейних питань, причому в таких розмовах всі рівні, і кожен має право голосу, а жодне твердження не повинно залишитися голословним: потрібно вміти аргументувати свою позицію. Ці принципи виховання перевірені тисячоліттями і в повній мірі довели свою ефективність: умінням євреїв реалістично й неупереджено сприймати світ, відкритістю до нового досвіду, спрямованістю на пошук нового, здатністю враховувати різні погляди, але не губити «власного обличчя».

Неодмінною рисою традиційного єврейського будинку є міцна згуртованість усіх членів сім'ї. У єврейській сім'ї завжди панує мир і злагода. Значна частина сімейного проведення часу пов'язана із підпорядкуванням вимогам сім'ї і традицій, що сприяє вихованню у дітей поважного ставлення не тільки до батьків, але й до суспільних інститутів влади. Як засвідчує дослідження О.Геркерової, саме у родині формується психологія, менталітет, національна гордість та світогляд євреїв й саме у сім'ї здійснюється становлення інтелекту дитини, збереження і розвиток її індивідуального образу, надаються необхідні умови для її особистісної самореалізації [9].

Головна ідея, закладена в єврейському вихованні, полягає в індивідуалізації «хінух» (тобто, виховання) з метою розвитку в дитині здорової, духовно розвиненої особистості. У будь-якому випадку батьки і вихователі мають діяти відповідно до особистих якостей дитини, розвивати її характер, підкріплювати здібності й контролювати негативні імпульси, при цьому в жодному випадку їх не руйнуючи.

Розумне співвідношення безумовної цінності особистості з рівнем її духовного розвитку є, на наш погляд, однією із найбільш важливих характеристик, що дозволяють стверджувати про імпліцитність єврейських виховних традицій в одному із найважливіших принципів педагогіки свободи – принципі самоцінності особистості. Оскільки сутність вищеназваного принципу полягає у визнанні дитини основною й одночасно головною метою та основним результатом виховного процесу, що означає спрямованість останнього на збереження і розвиток у дитині її індивідуального образу, надання всіх необхідних умов для особистісної самореалізації. Цей принцип вимагає поважати будь-яку дитину такою, якою вона є на даний момент свого життя, з усіма її достоїнствами і недоліками. Конкретна особистість, реальна дитина оголошується самоціллю, а не засобом досягнення будь-якої іншої мети, а процес виховання має спрямовуватись на задоволення потреб, інтересів кожної дитини, надання їй можливості для реалізації індивідуальної програми розвитку.

Іншим принципом, що належить до змістового інваріанту педагогіки свободи й тісно пов'язаний з попереднім є принцип самоцінності дитинства, який стверджує самодостатнє значення дитячого періоду життя, підкреслюючи його своєрідність, накладаючи заборону на підхід до дитинства з утилітарними мірками. Цей принцип протиставляється традиційній установці на підготовку дітей до майбутнього дорослого життя, а його сутність вбачається не в підготовці дітей до майбутнього життя в традиційно зрозумілому значенні, а в створенні умов, сприятливих для розвитку всіх сил дитячого організму тут і зараз. Важливо підкреслити, що в картині світу єврейського народу: в класичних єврейських текстах, фольклорі, інших джерелах єврейської педагогічної думки абсолютно ідентичними є розуміння дитинства як своєрідного, особливого періоду людського життя.

В ієрархії цінностей єврейського народу тільки любов до Творця є сильнішою, ніж любов до дітей, а заповідь Господня «плодіться і розмножуйтеся» — одна з перших заповідей, даних людству в цілому і євреям зокрема. Саме тому діти є «мірою всіх речей» у єврейській родині, а виконання батьками обов'язків щодо виховання дитини, які прописані у зводах єврейських законів, є обов'язковим і беззаперечним. Згідно з останніми самоцінність дитинства як права дітей на життя, на досягнення індивідуального щастя та створення можливостей для саморозвитку й самовдосконалення є головною метою виховання у єврейській національній традиції.

Священна книга євреїв Тора підкреслює особливий статус дитинства в іудаїзмі, уподібнюючи взаємини Бога з народом Ізраїлю відносинам між батьком і дитиною: «Ви діти Господа, Бога вашого» (Второзаконня 14:1). Цей особливий зв'язок стає ще очевиднішим, коли Писання говорить про збереження єврейської духовної спадщини: «Мій сину! Зберігай Мої слова, заповіді Мої сховай у себе» (Книга Приповідок 7:1, 4:20). Один з істориків Давньої Іудеї писав: «Більш за все ми піклуємося про виховання дітей, про збереження законів і найважливішою справою всього нашого життя вважаємо дотримання відповідно до них відвічного благочестя» [2].

Отже, євреї дали світу високу концепцію моралі, згідно якої любов до дітей була їхньою характерною рисою й традиційною цінністю, починаючи із стародавньої ізраїльської цивілізації, а чадоловство стало однією з найбільш важливих особливостей єврейської національної психології. Особистим прикладом і за допомогою відповідного оточення батьки дають синові або дочці уявлення про такі основоположні цінності як трепетне ставлення до Всевишнього, пошана старших, справедливість, доброта і працьовитість, любов до ближнього і милосердя до бідняка, проте вирішальне значення надається мудрості, до якої дитина привчається з дитинства [4, с. 79].

Дбайливе ставлення до дитини як до "паростка" особистості, що закономірно впливає з ідеї самоцінності особистості, доповнюється в єврейській традиції дбайливим ставленням до дитинства в цілому як до унікального періоду життя, в якому закладається фундамент майбутньої біографії людини. Один із принципів виховання євреїв – це тотальна підтримка дитини родиною й шанобливого ставлення до її природних можливостей. Щоб не зробила дитина, вона завжди отримає схвалення рідних, будь-то перші невпевнені звуки, коли вона вчиться грі на скрипці чи невдалий кидок м'яча у футбольні ворота. Все що дитина робить – це геніально, чудово, незрівнянно й це надає їй базову впевненість у собі, адже ж головне прагнути до навчання й навчитись щось робити.

Дуже важливим моментом, характерним саме для єврейського виховання, є повна відсутність змагальності. Її немає ні всередині єврейської сім'ї, ні в єврейських навчальних закладах, де ніколи не вивіщуються рейтинги й оцінки не оголошуються вголос. Все, що може привести до травми того, хто виконав роботу невдало, виводиться за рамки виховання. Порівняння можливе лише себе з собою. Ніхто не порівнює з сусідом, братом, однокурсником. Ця відмова від змагальності відмінно працює в єврейському середовищі, де суперництва будь-якого роду немає і серед дорослих. Що робити вам у вашому житті - вирішуйте самі. Головне міркування людей Тори можна сформулювати так: краще не навчити дитину якогось практичного знання, ніж прищепити їй комплекс неповноцінності і невіри у власні сили. Необхідні знання він все одно отримає, а травма може залишитися на все життя.

Отже, феномен єврейського виховання ґрунтується на тотальній любові до дитини, створенні атмосфери тепла, захищеності, підтримки, що великою мірою співпадає із принципом самоцінності дитинства, де останній є найважливішим етапом в розвитку особистості, що не компенсується ніякими іншими віковими періодами, а тому потребує створення умов, сприятливих для розвитку всіх сил дитячого організму, забезпечення природного переходу дитини до дорослості через повне розв'язання вікових завдань розвитку на кожному етапі дитинства.

У концепції педагогіки свободи принцип самоцінності дитинства, тісно пов'язаний з принципом самоцінності особистості, впливає на останній, підкреслюючи рівнозначну цінність особистості дитини і особистості дорослого, не допускаючи їх ієрархічного розмежування як явищ нижчого і вищого порядку. Найвищим вираженням цієї позиції стає погляд на дитячу душу як на зразок для самовдосконалення дорослого.

Принципи самоцінності особистості і дитинства можуть бути практично реалізовані у процесі виховання й навчання лише за певних умов. Насамперед, необхідне врахування фізичних і психологічних особливостей людини, що розвивається. Ця потреба знайшла своє відображення у змісті принципу природовідповідності. Крім внутрішньої природи дитини, цей принцип потребує також урахування природних особливостей навколишнього світу й розуміється як необхідність виховувати дитину тільки у відповідності з природними закономірностями її розвитку і світу природи в цілому. Зазначений принцип стверджує неможливість волюнтаризму й свавілля у вихованні дитини, оскільки саме природовідповідність забезпечує можливість для самостійного, творчого становлення особистості в процесі власної діяльності.

Саме в дитинстві, в особливому вихованні прихована ця таємниця, адже саме тоді закладаються всі основні особистісні якості, які пізніше допомагають у житті. Безумовно, людина і сама формує себе,

удосконалюється, розвивається, але для цього необхідна велика сила волі, а тому бажано прищепити корисні якості ще у дитинстві. Тоді можна очікувати, що дитина буде успішною і щасливою.

Уявлення про те, що кожна окрема особистість повторює своїм життям шлях, пройдений раніше всім людством, повною мірою стосується й виховання євреями дітей, оскільки саме у виховних принципах сконцентровано основні закони і правила, що сформульовані у Торі й за якими живе цей народ. На думку Л. Кнорінга, вся сукупність унікальних якостей єврейського народу явище не випадкове, а цілком закономірне. Він підкреслює, що всі ці якості передбачені самою природою й надані єврейському народу для виконання його призначення в загальнолюдській в етнічній системі [3].

Не викликає сумніву природний розум євреїв. Досить згадати, що з іменами євреїв пов'язані найбільші досягнення й відкриття в будь-якій сфері знань, науки, техніки, культури в тому числі і у сфері людського духу. Євреї вміють мислити нетривіально, шукати нові рішення, тому немає жодної сфери людської діяльності, де б євреї не проявили себе людьми, що забезпечили розквіт цієї області.

Євреї в цілому відрізняються надзвичайно високим інтелектом. Про це свідчать численні дослідження науковців щодо рівня їхнього IQ (140 і вище, в шість разів більше, ніж серед всіх інших національностей), процентного співвідношення всіх Нобелівських премій, які отримали євреї у порівнянні з іншими народами, їхньої частки в списку великих імен світового масштабу в літературі, науці, мистецтві, музиці, фінансовій діяльності, медицині, безлічі відкриттів та винаходів в науці і техніці, якими користуються сотні мільйонів людей.

Прагнення до знання – ще одна із найважливіших рис, що характеризує євреїв. Слідуючи заповідям єврейських мудреців, які вважаються основоположниками принципу навчання людини впродовж усього життя, єврейські родини завжди, в усі часи намагалися дати своїм дітям гарну освіту, вважаючи її фундаментом подальшого успішного життя.

Єврейські батьки добре розуміють закономірності дитячій природі, їхню природжену активність і допитливість. Тому, якщо мова йде про навчання і розвиток дитини, то всі її сфери мають бути приведені в активний стан через залучення до інтелектуальної, художньо-творчої, ігрової, трудової діяльності, спілкування тощо. Єврейські діти, як правило, ніколи не сидять склавши руки, вони вивчають мови, вчать грати на різних інструментах, займаються спортом, осягають ази інформаційних технологій тощо. І на все це у них завжди знаходиться достатню часу. Таке активне залучення дітей до різноманітних видів діяльності забезпечує можливість для самостійного, творчого становлення особистості в процесі власної діяльності й є ознакою природного розвитку особистості.

Єврейські виховні традиції передбачають індивідуальний підхід до кожної дитини як у вихованні, так і в навчанні. Відповідно до заповідей Торі, батьки і вихователі мають діяти в кожному випадку відповідно до особистих якостей дитини, розвивати її характер, підкріплювати здібності й контролювати негативні імпульси, при цьому в жодному випадку їх не руйнуючи. [4, с. 79]. Тож, багатовіковий досвід євреїв у вихованні й освіті дітей на засадах природних потреб розвитку людини, котрий ґрунтується на релігійному вченні, історико-соціальних та культурно-національних традиціях у тісному зв'язку із розвитком їхніх інтелектуальних і творчих задатків через мотиваційну діяльність та стимулювання індивідуального розвитку забезпечує розкриття всіх здатностей і особливостей конкретної дитини як цілого заради її максимального саморозкриття і самореалізації, а отже, корелює із принципом природовідповідності.

Маємо зазначити, що принципи самоцінності особистості, самоцінності дитинства і природовідповідності у контексті педагогіки свободи існують лише за умови дотримання принципу свободи. Саме цей принцип, який забезпечує можливості для реалізації всіх інших, є основоположним у концепції педагогіки свободи, свідченням чого є сама її назва. Основою принципу свободи у вихованні є особливе ставлення до природи дитини. Дитина, на думку науковців-гуманістів, не несе в собі природжених моральних вад і в цьому плані є довершеною. Тому природною є вимога свободи для максимальної реалізації всіх її природних якостей. Будь-яке насильство, будь-який зовнішній вплив з метою формування певного типу особистості із заздалегідь наміченими рисами буде вести в бік від природно визначеного образу особистості. Суттю педагогіки свободи стає забезпечення умов для розвитку в особистості її природних основ, визнання факту, що індивідуальність найбільш повно розкривається за відсутності зовнішнього тиску та обмежень для свого вияву. При цьому свобода не ототожнюється із всюдозволеністю. Вона означає можливість йти своїм власним шляхом, наскільки дозволяють закони навколишнього світу природи й соціуму, конкретні обставини життя. Свобода мислиться нерозривно пов'язаною з відповідальністю особистості за власний вибір.

Для батьків-євреїв свобода дитини - не спеціальне «виховання», а повітря, яким не можна не дихати [1] й, перш за все, свобода у них ототожнювалася з відсутністю будь-яких форм насильства над особистістю в процесі її виховання і навчання. Особливе ставлення до маленьких дітей у єврейській родині пов'язане з розумінням того, що не людина існує для світу, а світ для людини. Тому свобода є природною для максимальної реалізації всіх природних нахилів та здібностей єврейських дітей.

З точки зору євреїв, мови не може бути про бачення людини як закінченої деталі в механізмі суспільства. Виховання й навчання для них ні в якому разі не є засобом, нехай навіть головним, для щасливого і повноцінного життя, а самовиховання - це мета, що забезпечує вільний саморозвиток особистості. Про це йдеться у слова царя Соломона: «Виховуй юнака у відповідності до його шляху, навіть постарів - не зійде з нього». Таке потрактування має на увазі виховання відповідно виключно особистісних потреб, які можуть стати для людини ділом всього життя, тобто власне самореалізацією особистості [6]. Самовиховання, саморозвиток, самореалізація і є для євреїв повноцінним і щасливим життям, що немислиме в умовах насильства й невід'ємне від свободи. Така позиція на пряму корелює із концепцією педагогіки свободи, яка стверджує, що саме в умовах свободи можливий повноцінний розвиток особистості з своїх власних природних основ, розгортання її внутрішнього потенціалу і творчого начала.

Важливим для підтвердження того, що традиції єврейського виховання дійсно почасти експліковані у принципах педагогіки свободи є той факт, що основою навчально-виховного процесу у сучасній єврейській школі є сама дитина, а метою, змістом і головною її умовою є свобода у здійсненні принципів самоцінності особистості, самоцінності дитинства та природовідповідності.

Особливої уваги заслуговує проблема співвідношення свободи і відповідальності у єврейській виховній традиції та у концепції педагогіки свободи, оскільки у кожній із них обґрунтовано положення про свободу особистості як про свободу вибору. При цьому свобода не отожднюється з вседозволеністю. Так, говорячи про свободу у вихованні єврейської дитини, деякі автори [1; 4] зазначають, що єврейське виховання поєднує дві, здавалося б, різноспрямовані речі: свободу дитини і достатньо жорсткі вимоги щодо відповідальності. У єврейській дитини, оточеної любов'ю і теплом, багато свободи, але все ж вона не безмежна, є і заборони. Наприклад, не можна завдавати будь-кому шкоди, бути агресивним, не поважати старших тощо. Жорстке виховання починається тоді, коли дитина переступає риси неприпустимого і порядок відразу наводить ся так, щоб було все раз і назавжди зрозуміло. Отже, свобода – це природна внутрішня здатність вибирати найкраще для себе і для інших, яка не має нічого спільного з вседозволеністю, анархією, порушенням соціальних норм.

За спостереженнями психологів, діти в єврейській родині, дійсно, тримаються дуже вільно, однак знаходяться, немов в якихось невидимих рамках. Найяскравіше ситуація проявляється в підлітковий період, який, завдяки вихованню, у єврейських дітей проходить відносно спокійно. Примітно і те, що норми дозволеного не сприймаються підлітками як щось нав'язане дорослими. Навпаки, вони вважають нижчим за свою гідність порушити ці межі, зганьбитися в очах сім'ї та батьків. І це сторичею повертається дітям родинною, коли-будь які питання, будь-які сімейні рішення завжди приймаються тільки усіма разом, а кожна дитина має не тільки права голосу, а й права вибору у будь-якій ситуації.

Тож свобода вибору для євреїв, як і для прихильників педагогіки свободи, означає можливість йти своїм власним шляхом, наскільки дозволяють закони навколишнього світу природи і соціуму, інтереси інших людей, які теж мають право на свободу. Свобода мислиться нерозривно пов'язаною з відповідальністю особистості за власний вибір. Людина, яка йде шляхом духовного самовдосконалення, має бути готовою нести особисту відповідальність за зроблений нею вибір етично цінних орієнтирів в житті, своїх конкретних вчинків.

Висновки. Таким чином, маючи на меті вивчення специфічних характеристик єврейського виховання та їх екстраполяцію в основоположні принципи педагогіки свободи, ми розглянули основні ідеї виховання дитини у єврейській національній традиції, в основу яких покладено принципи Тори й які апробовані впродовж тисячоліть. Це дозволило нам зрозуміти, що певні риси єврейського виховання побудованого, перш за все, на сімейних цінностях, без сумніву мали знайти своє віддзеркалення у виховних концепціях гуманістичного спрямування, а відтак, певною мірою есплікуватись і у концепції педагогіки свободи. Тож, співставлення інваріантних принципів педагогіки свободи із змістовими характеристиками єврейського виховання дозволили засвідчити їхню глибинну єдність. Це дає підстави зробити нам висновок про те, що педагогіка свободи, не будучи повною мірою автономним явищем, генетично пов'язана з єврейськими традиціями виховання дитини, які тією чи іншою мірою орієнтовані на цінності свободи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гинсберг Рав Биньян Дети и свобода выбора [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.migdal.org.ua/times/129/29992>
2. Концепція дитинства в єврейській народній педагогіці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.messcom.org.ua/2010/05/26/2593/>
3. Кноринг Л. Феномен евреев [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://berkovich-zametki.com/2011/Zametki/Nomer11/Knoring1.php>
4. Мацнер-Бекерман Ш. Еврейский ребенок. Иудаизм о воспитании детей. Пер. с английского Н. Пурера. – Иерусалим: Амана, 1994. – 181 с
5. Растрюгина А.М. Развитие теории вольного воспитания у вичизняний і зарубіжній педагогіці кінця XIX – першої половини XX століття // Дисертація... доктора педагогічних наук – Київ, 2004

6. Рогозянский А. У истоков педагогики христианства // Журнал Московской Патриархии. – 2000. – №№3-5.
7. Феллер М. Укraiноиудаика: правда об украинско-еврейских отношениях// Мессиианский комитет. – 2010
8. Чернова Л. „Мост над пропастью” (Семья – как хранитель еврейского самосознания и зеркало ассимиляции). Зб. наук. пр. ІХ Міжнарод. конф. „Доля єврейської духовної та матеріальної спадщини в ХХ столітті”. Інститут юдаїки. К., 2002.
9. Геркерова О.М. Ідеї сімейного виховання на засадах єврейської етнопедагогіки (кінець ХІХ- початок ХХ століття): автореф. дис ... канд. пед. наук / О. М. Геркерова – Ялта : Б. в., 2011 . – 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Растригіна Алла Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: модернізація мистецької освіти в Україні та за кордоном, інноваційні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців-музикантів; впровадження педагогічної свободи у мистецький освітній простір ВНЗ України.

Клепар Марія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, керівник народного вокального ансамблю «Гуцулочки» Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Наукові інтереси: вища мистецька освіта, музична етнопедагогіка, музичний фольклор; розвиток творчого потенціалу дітей та юнацтва у музичній діяльності.